

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПОЛОЖЕННЯ ПОТЕРПІЛОГО У ПРОВАДЖЕННІ В СУДІ КАСАЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ

FEATURES OF THE PROCEDURAL STATUS OF VICTIM IN THE PROCEEDINGS IN THE COURT OF CASSATION

Давиденко С.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри
кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Стаття присвячена специфіці нормативної регламентації процесуального положення потерпілого та його представника при перегляді судових рішень в касаційному порядку. Сформульовано науково обґрунтовані пропозиції із вдосконалення правового регулювання означених положень цього інституту.

Ключові слова: процесуальне положення потерпілого, перегляд судових рішень, провадження в суді касаційної інстанції.

Статья посвящена специфике нормативной регламентации процессуального положения потерпевшего и его представителя при пересмотре судебных решений в кассационном порядке. Сформулированы научно обоснованные предложения по усовершенствованию правового регулирования указанных положений данного института.

Ключевые слова: процессуальное положение потерпевшего, пересмотр судебных решений, производство в суде кассационной инстанции.

The article is devoted to the normative regulation of the procedural position of the victim and his representative in the revision of judicial decisions by way of cassation. Formulated scientifically based proposals for improving the legal regulation of the provisions of this institute.

Key words: procedural position of the victim, review of judicial decisions, proceedings in the court of cassation.

Актуальність теми. В умовах побудови демократичної та правової держави України актуальною для науки кримінального процесу і практики законотворення є проблема забезпечення прав, свобод і законних інтересів потерпілого у сфері кримінального судочинства. При проведенні правової реформи в країні та у зв'язку з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України надзвичайної актуальності набувають питання створення дієвої системи гарантій прав потерпілого з метою своєчасного забезпечення його права на доступ до правосуддя та судовий захист; розширення і зміцнення правового статусу потерпілої від кримінального правопорушення особи, а також вдосконалення процесуального механізму реалізації прав потерпілими. Констатуючи вищенаведене, можна відзначити, що чинне кримінальне процесуальне законодавство має гарантувати не лише формальне дотримання прав потерпілого протягом здійснення кримінального провадження, а і його активність як під час досудового розслідування та судового розгляду, так і при перегляді судових рішень, зокрема, у провадженні в суді касаційної інстанції, для встановлення фактичних обставин, що підлягають доказуванню у конкретному кримінальному провадженні. На ефективне поновлення прав та законних інтересів осіб, постраждалих від злочинів, орієнтують і сучасні міжнародні документи. Все це і зумовлює необхідність докорінного реформування діючого національного законодавства з метою приведення його у відповідність із загальновизнаними стандартами в галузі прав людини.

Проблема вдосконалення правового статусу потерпілої від злочину особи неодноразово була предметом дослідження наукових праць видатних вчених і практиків дореволюційного періоду: С.В. Вікторського, М.В. Духовського, А.Ф. Коні, П.І. Люблінського, Н.Н. Полянського, А.К. Резона, Н.Н. Розіна, В.К. Случевського, Н.С. Таганцева, Д.Г. Тальберга, Л.Я. Таубера, І.Я. Фойницького та інших правознавців. Вагомий внесок у розробку питань, пов'язаних з особливостями процесуального положення потерпілого в кримінальному судочинстві, зробили такі відомі науковці як С.А. Альперт, В.П. Божьєв, Л.В. Бруніцин, В.В. Вандишев, Б.Л. Ващук, І.М. Гальперін, Л.В. Головка, М.І. Гошовський, Ю.О. Гурджі, К.Ф. Гуценко, В.О. Дубрівний, О.М. Ердєлевський, В.А. Журавель, С.І. Катяло, Л.Д. Кокорев, В.О. Коновалова, О.П. Кучинська, В.З. Лукашевич, В.Т. Маляренко, О.Р. Михайленко, М.М. Михеєнко, Л.Л. Нескороджена, В.Т. Нор, І.Л. Петрухін, Г.Д. Побігайло, І.І. Потеружа, Т.І. Присяжнюк, В.М. Савінов, В.М. Савицький, М.В. Сенаторов, Е.Л. Сидоренко, Т.Л. Сироїд, М.В. Сіроткіна, Ю.І. Стецовський, М.С. Строгович, Л.В. Франк, Л.І. Шаповалова, С.А. Шейфер, С.І. Шимон, С.П. Щерба, В.П. Шибіко, С.В. Юношев, В.Є. Юрченко, В.М. Юрчишин, а також інші вітчизняні та зарубіжні фахівці з суміжних галузей знань.

Незважаючи на ґрунтовність численних наукових досліджень щодо окресленої багатоаспектної проблематики, необхідно визнати, що на сьогодні залишаються невирішеними питання стосовно специфіки нормативної регламентації процесуального

статусу потерпілого у провадженні з перегляду судових рішень в касаційному порядку. Разом із цим через фрагментарність правового регулювання окремих положень цього інституту в судовій практиці виникають питання, що потребують однозначної й адекватної процедури їх вирішення, відсутність якої негативно впливає на правильність застосування зазначених норм КПК, що на сучасному етапі набуває важливого теоретичного та практичного значення. Наведене свідчить про надзвичайну актуальність поставлених питань і необхідність вдосконалення тих норм кримінального процесуального закону, які закріплюють особливості процесуального положення потерпілого на різних стадіях кримінального судочинства, зокрема, у провадженні з перегляду судових рішень в суді касаційної інстанції, що і є метою даної статті.

Виклад основного матеріалу. Основним призначенням інституту перегляду судових рішень є те, що останній являє собою не лише резервний спосіб забезпечення правосудності судових рішень, а й є додатковою гарантією судового захисту прав, свобод і законних інтересів таких учасників кримінального провадження, як потерпілий, його представник та/або законний представник. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне звернути увагу на наступні законодавчі положення.

Відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 425 КПК, суб'єктами касаційного оскарження є потерпілий або його законний представник чи представник – у частині, що стосується інтересів потерпілого, але в межах вимог, заявлених ними в суді першої інстанції. Виходячи зі змісту цієї норми, зазначені учасники процесу несуть несприятливі наслідки тієї правової позиції, яку вони обстоювали в судовому розгляді у першій інстанції. Тому вбачається справедливим твердження про те, що закріплене нормативне положення істотно обмежує можливості касаційного оскарження судових рішень, визначених ст. 424 КПК, потерпілим, його представником та/або законним представником. Відтак, редакція окресленої норми закону потребує відповідних змін, адже свобода оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності повинна передбачати в тому числі можливість оскаржити конкретне судове рішення в обсязі, який є необхідним і достатнім для захисту і забезпечення особою своїх власних або представлених прав, свобод і законних інтересів.

У зв'язку з вищевказаним уявляється доцільним підтримати точку зору І.Ю. Мірошникова, який правильно відзначив, що запропонована редакція даного законодавчого положення автоматично позбавляє потерпілого права подати скаргу, якщо кримінальне провадження в суді першої інстанції розглядалося за його відсутності, оскільки в цьому випадку він фактично ніяких вимог в такому судовому розгляді не заявляв. Констатуємо викладене, можна зробити логічний висновок про те, що подання касаційної скарги потерпілим або його законним представником чи представником раціональніше було б пов'язувати не з межами «вимог, заявлених ними в суді першої ін-

станції», а безпосередньо з межами пред'явленого/висунутого обвинувачення [1, с. 92–93, 186 та ін.] відповідно до обвинувального акта.

Теоретичної та практичної значущості набуває питання про необхідність надання близьким родичам або членам сім'ї потерпілого права оскаржити в касаційному порядку судові рішення, зазначені у ст. 424 КПК, у тому разі, якщо: 1) постраждала від кримінального правопорушення особа перебуває у стані, який позбавляє її можливості самостійної реалізації відповідних процесуальних прав; 2) смерть потерпілого настала не внаслідок вчиненого кримінального правопорушення, а з інших причин, не пов'язаних із даним кримінальним правопорушенням. Вважаємо, що, вирішуючи означене питання, слід погодитися з І. Д. Перловим, який наголошує на наступному – якщо внаслідок злочину настала смерть потерпілого або тяжке фізичне каліцтво чи тяжкий психічний розлад, які виключають можливість здійснення останнім права на захист, а також у тих випадках, коли смерть потерпілого настала після винесення вироку з будь-яких інших причин, права, передбачені КПК, мають його близькі родичі [2, с. 166], однак лише ті, які у встановленому законом порядку визнані потерпілими від конкретного кримінального правопорушення в даному кримінальному провадженні.

Сутністю касаційного розгляду є перевірка законності, обґрунтованості, вмотивованості та справедливості ухваленого судового рішення, межі якої визначаються, в тому числі, касаційною скаргою потерпілого або його законного представника чи представника. Проте, слід підкреслити: для того щоб набути властивості підстави для зміни чи скасування певного судового рішення, котре не в повній мірі задовольняє законним інтересам потерпілого, допущені при застосуванні норм матеріального чи процесуального права помилки/порушення, про які йдеться у поданій касаційній скарзі, повинні бути доведені в касаційному розгляді [3, с. 196], безумовно, за активної участі потерпілого та/або його представника чи законного представника.

Процедура відкриття касаційного провадження передбачає: суд касаційної інстанції відкриває касаційне провадження протягом п'яти днів з дня надходження касаційної скарги, якщо немає підстав для залишення касаційної скарги без руху, повернення касаційної скарги або відмови у відкритті касаційного провадження (ч. 1 ст. 428 КПК).

Після отримання касаційної скарги на передбачені ст. 424 КПК судові рішення судів першої та/або апеляційної інстанцій, суд касаційної інстанції вправі постановити ухвалу про: 1) залишення касаційної скарги без руху; 2) повернення касаційної скарги; 3) відмову у відкритті касаційного провадження. Копія винесеної ухвали про залишення касаційної скарги без руху, про повернення касаційної скарги, про відмову у відкритті касаційного провадження невідкладно надсилається особі, яка подала касаційну скаргу, разом з касаційною скаргою та усіма доданими до неї матеріалами з метою реалізації права такої особи на оскарження прийнятих про-

цесуальних рішень, оскільки останні можуть стати своєрідною перепоною для розгляду кримінального провадження судом касаційної інстанції, чим, у свою чергу, суттєво зачіпають інтереси учасників судового провадження, і, зокрема, такого учасника процесу, як потерпілий (ст. ст. 428, 429 КПК).

Ст. 430 КПК детально визначено порядок проведення підготовчих до касаційного розгляду дій. Так, суддя-доповідач протягом десяти днів після відкриття касаційного провадження за скаргою: 1) надсилає копії ухвали про відкриття касаційного провадження учасникам судового провадження разом із копіями касаційних скарг, інформацією про їхні права та обов'язки (викладається на окремому аркуші паперу і повинна стосуватися кожного конкретного учасника судового провадження) та встановлює строк, протягом якого можуть бути подані заперечення на касаційну скаргу. Слід підкреслити, що для суду касаційної інстанції та учасників майбутнього касаційного розгляду важлива не лише наявність факту направлення названих процесуальних актів, але й факту їх отримання конкретним адресатом, що має підтверджуватися відповідними документами, які необхідно обов'язково долучати до наявних матеріалів кримінального провадження. Дотримання цих вимог гарантуватиме належний судовий захист учасникам процесу і справедливий розгляд у суді касаційної інстанції; 2) витребує необхідні для касаційного розгляду матеріали кримінального провадження; 3) вирішує заявлені клопотання учасників судового провадження, в тому числі ті, які надійшли від потерпілого та/або його представника чи законного представника; 4) вирішує питання про зупинення виконання судових рішень, які оскаржуються в касаційному порядку; 5) вирішує будь-які інші питання, необхідні для касаційного розгляду (зокрема, визначає дату, час, місце розгляду, про можливість проведення письмового касаційного провадження тощо). При цьому всі рішення судді-доповідача під час підготовки до касаційного розгляду викладаються у формі ухвал, копії яких надсилаються всім учасникам судового провадження, в тому числі потерпілому та/або його представникам. Після закінчення підготовчих дій та отримання матеріалів провадження суддя-доповідач постановляє ухвалу про закінчення підготовки та призначення касаційного розгляду.

Викликає науковий інтерес і має важливе правозастосовне значення вирішення питання про те, чи вправі суддя-доповідач при проведенні підготовки до касаційного розгляду забезпечити право на касаційне оскарження судових рішень, а також законні інтереси особи, котра через помилку чи некомпетентність уповноважених державних органів і посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження, не була у встановленому кримінальним процесуальним законом порядку визнана потерпілою в даному кримінальному провадженні. Керуючись вимогами ст. ст. 55 і 425 КПК, можна з упевненістю констатувати, що така особа не може скористатися правом на оскарження судового рішення в касаційному порядку.

Виходячи з наведеного, вважаємо за необхідне вказати на нагальну потребу внести окремі доповнення до ст. 425 КПК для більш чіткого визначення кола осіб, які мають право подати касаційну скаргу. На нашу думку, суб'єктами права на касаційне оскарження можуть виступати не лише учасники процесу, передбачені ст. 425 КПК, а також інші особи, інтересів яких стосується ухвалене судові рішення, та/або представники чи законні представники цих осіб. Запропоноване нововведення за змістом схоже з положеннями п. 26 ч. 1 ст. 3 КПК, відповідно до якого учасниками судового провадження є, в тому числі, й інші особи, за клопотанням або скаргою яких у випадках, передбачених чинним КПК, здійснюється судові провадження. При цьому доречно доповнити діючий кримінальний процесуальний закон самостійною підставою для скасування судового рішення та призначення судом касаційної інстанції нового розгляду провадження в суді першої чи апеляційної інстанції з метою виконання останніми вимог КПК – якщо судом першої чи апеляційної інстанції особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, не була визнана потерпілою в даному кримінальному провадженні за наявності до того фактичних і юридичних підстав.

Водночас критичні зауваження викликають і деякі рекомендації щодо необхідності визнання обов'язкової участі потерпілого та/або його представника чи законного представника в касаційному розгляді, адже це суперечить не лише окремим нормам чинного КПК (ст. 26, ч. 3 ст. 427, ч. 3 ст. 431 КПК – «якщо особа не бажає брати участь у касаційному розгляді, вона зазначає про це в касаційній скарзі» і «у запереченні на касаційну скаргу зазначається, чи бажає особа взяти участь у касаційному розгляді»), а і диспозитивному методу правового регулювання кримінальної процесуальної діяльності, який передбачає певну свободу у використанні наданими йому законом процесуальними правами.

Відповідно до ст. 434 КПК, касаційний розгляд здійснюється згідно з загальними правилами розгляду в суді апеляційної інстанції з урахуванням особливостей, передбачених для даної стадії кримінального провадження.

Після виконання дій, зазначених у ст. ст. 342–345 КПК, і вирішення клопотань учасників судового провадження суддя-доповідач у необхідному обсязі доповідає зміст судових рішень, що оскаржуються, викладає зміст касаційної скарги та заперечень на неї. В юридичній літературі існує думка, що, виходячи зі змісту засади диспозитивності, слід надати право оголошення апеляційної скарги самому скаргнику, так як саме його інтересів стосується скарга, і він буде обстоювати свої апеляційні вимоги [4, с. 82]. Вбачається, що висловлена точка зору заслуговує на підтримку і аналогічне положення може бути безпосередньо застосоване в касаційному розгляді.

Під час касаційного розгляду сторони кримінального провадження, інші учасники судового провадження висловлюють свої доводи. Для висловлення доводів

першій надається слово особі, яка подала касаційну скаргу. Якщо касаційні скарги подали обидві сторони кримінального провадження, першими висловлюють доводи учасники судового провадження зі сторони захисту. За ними слово надається іншим учасникам судового провадження. На нашу думку, доводи останніх можуть стосуватися будь-яких питань, що мають значення для даного кримінального провадження, незалежно від того, чи викладені вони у відповідних касаційних скаргах та/або запереченнях на них. Однак при цьому суд має право обмежити тривалість висловлення доводів, встановивши для всіх учасників судового провадження однаковий проміжок часу, про що оголошується на початку судового засідання.

У пункті 2 ч. 1 ст. 401 КПК закріплено право учасників судового провадження, в тому числі потерпілого та його представника або законного представника, подати до суду апеляційної інстанції нові докази, на які вони посилаються, чи в разі подання ними апеляційної скарги заявити клопотання про витребування цих доказів, які, в свою чергу, можуть виступати засобом як підтвердження, так і спростування викладених у скарзі доводів щодо наявності або відсутності підстав для зміни чи скасування судового рішення.

На відміну від вказаного положення глава 32 КПК, що регламентує провадження в суді касаційної інстанції, аналогічної норми не містить, оскільки, згідно з ч. 1 ст. 433 КПК, суд касаційної інстанції не має права досліджувати докази, встановлювати та визнавати доведеними обставини, що не були встановлені в оскарженому судовому рішенні.

Водночас матеріали, котрі містять відомості, що встановлюють фактичні обставини даного кримінального правопорушення, які мають значення та підлягають доказуванню в конкретному кримінальному провадженні (ст. ст. 84, 91 КПК), і внаслідок цього приєднуються до матеріалів останнього в якості речових доказів або документів, відповідно до ст. ст. 427, 431 КПК, можуть бути подані потерпілим, його представником чи законним представником. Так, за п. 6 ч. 2 ст. 427 КПК у касаційній скарзі обов'язково зазначається перелік тих матеріалів, які додаються до касаційної скарги; згідно з п. 7 ч. 2 ст. 431 КПК, заперечення на касаційну скаргу має містити перелік матеріалів, що додаються до заперечення на касаційну скаргу. До того ж оскільки процедура зміни та доповнення касаційної скарги здійснюється відповідно до положень ст. 403 КПК (ст. 432 КПК), слід зробити висновок про те, що названі вище матеріали можуть бути безпосередньо представлені під час зміни та/або доповнення до поданої касаційної скарги. Однак, незважаючи на те, в який саме момент касаційного провадження надаються передбачені чинним законодавством матеріали, останні обов'язково повинні стосуватися виключно тієї частини судового рішення, що оскаржується в касаційному порядку, адже за вимогами ч. 2 ст. 433 КПК суд касаційної інстанції переглядає судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій лише в межах касаційної скарги.

Аналізуючи положення ч. 1 ст. 433 КПК щодо змісту діяльності суду касаційної інстанції під час касаційного розгляду, який полягає у перевірці правильності застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм матеріального та процесуального права, правової оцінки наявних обставин, а також п. 4 ч. 1 ст. 436 КПК про повноваження суду касаційної інстанції за наслідками розгляду касаційної скарги щодо можливості зміни ним судового рішення, доцільно зауважити наступне. З метою ефективного захисту та забезпечення майнових/немайнових прав та інтересів потерпілий або його законний представник чи представник повинні мати право висунути вимогу про зміну розміру завданої кримінальним правопорушенням шкоди як у бік його зменшення, так і у бік збільшення. Суд касаційної інстанції, у свою чергу, вправі змінити судові рішення суду першої та/або апеляційної інстанції за наявності передбачених кримінальним процесуальним законом підстав (ст. 438 КПК) та за умови існування реальної можливості виправити помилки, допущені судом першої чи апеляційної інстанції без скасування судового рішення у разі необхідності: 1) зменшення сум, які підлягають стягненню; 2) збільшення цих сум, якщо таке збільшення не впливає на обсяг обвинувачення і правову кваліфікацію кримінального правопорушення.

Відтак, суд касаційної інстанції за результатами касаційного розгляду має право внести у відповідне судові рішення зміни стосовно відшкодування (компенсації) шкоди, завданої кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням, передбаченим законом України про кримінальну відповідальність, без погіршення правового становища засудженого/виправданого, з дотриманням тієї обов'язкової умови, що судом першої та/або апеляційної інстанції повно і правильно встановлені фактичні обставини, які визначають розмір завданої шкоди, але допущена помилка при застосуванні норм матеріального чи процесуального права. У тих випадках, коли зміна розміру заподіяної шкоди може вплинути на правову кваліфікацію вчиненого кримінального правопорушення, на обсяг сформульованого та висунутого обвинувачення в бік його збільшення, тобто спричинити небажані для особи кримінально-правові наслідки, рішення суду відповідної інстанції підлягає скасуванню з призначенням нового розгляду в суді першої чи апеляційної інстанції, проте якщо саме з цих підстав була подана касаційна скарга прокурором, потерпілим або його представником.

Згідно з положеннями ст. 436 КПК, суд касаційної інстанції за наслідками розгляду касаційної скарги вправі прийняти такі види процесуальних рішень, постановивши відповідну ухвалу про: 1) залишення судового рішення без зміни, а касаційної скарги – без задоволення; 2) зміну судового рішення; 3) скасування судового рішення і закриття кримінального провадження; 2) скасування судового рішення і призначення нового розгляду у суді першої чи апеляційної інстанції. При цьому повинні бути дотримані

основні та обов'язкові правила про недопустимість погіршення правового становища виправданого/засудженого: 1) суд касаційної інстанції не має права з власної ініціативи застосувати закон про більш тяжке кримінальне правопорушення чи суворіше покарання; 2) обвинувальний вирок, ухвалений судом першої чи апеляційної інстанції, ухвалу суду апеляційної інстанції щодо вироку суду першої інстанції може бути скасовано у зв'язку з необхідністю застосувати закон про більш тяжке кримінальне правопорушення чи суворіше покарання або в будь-який інший спосіб погіршити становище засудженого лише у разі, якщо саме з цих підстав касаційну скаргу подав прокурор, потерпілий чи його представник; 3) виправдальний вирок, ухвалений судом першої чи апеляційної інстанції, ухвалу суду апеляційної інстанції щодо вироку суду першої інстанції може бути скасовано не інакше як на підставі відповідної касаційної скарги прокурора, потерпілого чи його представника, а також на підставі касаційної скарги виправданого з мотивів його виправдання (ст. 437 КПК).

Ст. 439 КПК передбачає, що після скасування вироку або ухвали судом касаційної інстанції суд першої або апеляційної інстанції здійснює судове провадження згідно із загальними вимогами, передбаченими чинним КПК, але в іншому складі суду. При цьому вказівки суду, який розглянув скаргу в касаційному порядку, є обов'язковими для суду першої чи апеляційної інстанції при новому судовому розгляді. Під час такого розгляду в суді першої чи апеляційної інстанції застосування суворішого покарання або закону про більш тяжке кримінальне правопорушення допускається тільки за наявності однієї з наступних базових умов: 1) вирок було скасовано у зв'язку з необхідністю застосування закону про більш тяжке кримінальне правопорушення

або посилення покарання виключно за касаційною скаргою прокурора, потерпілого чи його представника; або 2) при новому розгляді буде встановлено, що обвинувачений вчинив більш тяжке кримінальне правопорушення; чи 3) під час нового розгляду з'ясується, що збільшився обсяг сформульованого в обвинувальному акті та висунутого стосовно особи обвинувачення (в останніх двох випадках не має значення, з яких підстав було скасовано вирок і чи була подана касаційна скарга прокурором, потерпілим або його представником). Якщо одним із вказаних учасників провадження подана касаційна скарга у зв'язку з необхідністю застосування закону про більш тяжке кримінальне правопорушення або посилення призначеного покарання, однак судом касаційної інстанції вирок було скасовано з призначенням нового розгляду в суді першої чи апеляційної інстанції не з вищевикремлених підстав, а, наприклад, через істотне порушення вимог кримінального процесуального закону чи з будь-яких інших підстав, при новому розгляді суд не вправі посилити покарання або застосувати закон про більш тяжке кримінальне правопорушення.

Висновки. Запропоновані положення проведеного наукового дослідження, присвяченого лише деяким проблемам здійснення процесуальної діяльності потерпілим та/або його представником чи законним представником як самостійними учасниками на даному етапі/стадії кримінального провадження, дозволяють зробити висновок про те, що діюче кримінальне процесуальне законодавство України, яке регламентує окреслені питання, в перспективі потребує подальшого ретельного переосмислення та дієвого вдосконалення в цьому напрямку з метою гарантування належного захисту прав, свобод і законних інтересів потерпілих від кримінальних правопорушень або інших суспільно небезпечних діянь осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мірошников І.Ю. Судове слідство в апеляційній інстанції: [монографія] / І.Ю. Мірошников. – Х. : Право, 2007. – 192 с.
2. Перлов І.Д. Кассационное производство в советском уголовном процессе / И.Д. Перлов. – М. : Юрид. лит-ра, 1968. – 396 с.
3. Ривлин А.Л. Пересмотр приговоров в СССР / А.Л. Ривлин. – М. : Гос. изд-во юрид. лит-ры, 1958. – 312 с.
4. Филин Д.В. Проблемы апелляции в современном уголовно-процессуальном законодательстве Украины / Д.В. Филин // Государство и право. – 2005. – № 2. – С. 76–83.